

Deze wandeling is mede mogelijk gemaakt door:

Provincie Noord-Brabant

Gebiedscommissie
Brabantse Delta

BrabantseWal

Heemkundekring
Steenbergen
De Steenen Kamer

Stichting Stadsarcheologie

Gemeente Steenbergen

Buiten de Veste 1
Postbus 6
4650 AA Steenbergen
T. 14 0167

F. 0167 54 34 99
info@gemeente-steenbergen.nl
www.gemeente-steenbergen.nl

Welkom in Steenbergen

Deze wandelroute is een initiatief van de Gemeente Steenbergen en is tot stand gekomen met behulp van de Monumenten Commissie. Wij wensen u veel wandelplezier langs onze vesting waarvan nog steeds enkele contouren duidelijk zichtbaar zijn. Voor meer informatie over deze en over andere wandelroutes kunt u terecht bij VVV agentschap Steenbergen, Kaaistraat 53 (m.i.v. 01-09-2011: nr. 49) te Steenbergen of kijkt u op www.gemeente-steenbergen.nl of www.vvvbrabantsewal.nl

De Krommeweg

De Krommeweg is de meest geliefde wandelroute van de Steenbergenaren. U loopt langs de restanten van de gracht van de buitenwerken. Deze weg heeft zijn ontstaan te danken aan de aanleg van deze buitenwerken die de oostkant vormen van de verdedigingslinie tussen Steenbergen en Bergen op Zoom. Met de aanleg wilde men voorkomen dat de Spanjaarden in de 80-jarige oorlog aan de westkant van Steenbergen zouden komen waardoor ze eventueel Bergen op Zoom aan de noordzijde konden aanvallen.

Steenbergen als vestingstad

Tijdens de 80-jarige oorlog concentreerde de verdediging van Holland zich in het zuiden. In het begin van de zeventiende eeuw komt het zuiden in de frontlinie te liggen. De Raad van State ontwikkelde plannen om in het zuiden een samenhangende verdediging op te bouwen. De vesting Steenbergen werd in 1628 opgenomen in de linie die liep van de Waterschans bij Bergen op Zoom tot aan het ten noorden van Steenbergen gelegen fort Henricus. Deze linie werd in de loop van de zeventiende eeuw opgenomen in het zogenaamde Zuiderwaterlinie van de Republiek. Aan de zuidzijde van de stad (Zuidwal en Middenwal) kwam ook in 1628 een nieuwe aarden omwalling volgens het Oud-Nederlands stelsel. Deze werd iets buiten de bestaande ommuring aangelegd en werd voorzien van drie aarden bastions. Het volgende jaar kwam op aandringen van prins Frederik Hendrik een uitbreiding aan de noordzijde van de stad tot stand, waardoor het aantal bastions in totaal zes bedroeg. Als buitenwerken werden er onder andere nog twee ravelijnen, een hoornwerk en nadien ook een kroonwerk aan de vesting toegevoegd.

Na de 80-jarige oorlog werden de buitenwerken gedeeltelijk ontmanteld en het kroonwerk aan de oostzijde geslecht. Nadat de Spaanse overheersing goed en wel voorbij was

volgde de Franse dreiging. Het was zaak om de oude vesting weer op orde te brengen. Het geslechte kroonwerk werd rond 1700 op aandringen van de beroemde vestingbouwkundige Menno van Coehoorn (die op inspectiebezoek in Steenbergen was) opnieuw opgeworpen volgens het Nieuw-Nederlands stelsel. Om het kroonwerk werden extra veldwerken toegevoegd met een buitenwal en gracht. In 1827 werden de gronden waarop deze stonden door de Domeinen openbaar verkocht.

Ook interessant:

- Fietsroute 46 km:
Rondje Vestingverleden: uitgegeven door VVV Brabantse Wal
- Wandelroute 2,9 km:
Vliegeniersroute uitgegeven door Gemeente Steenbergen.

Geraadpleegde bronnen:

- W.A. van Ham, 'De vesting Steenbergen en bijbehorende werken'
- Archief van de gemeente Steenbergen
- Tekeningen van Stichting Menno van Coehoorn.
- Atlas van Loon

Vesting Steenbergen anno 1649

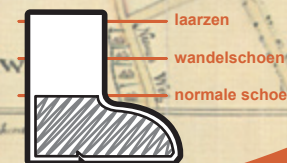
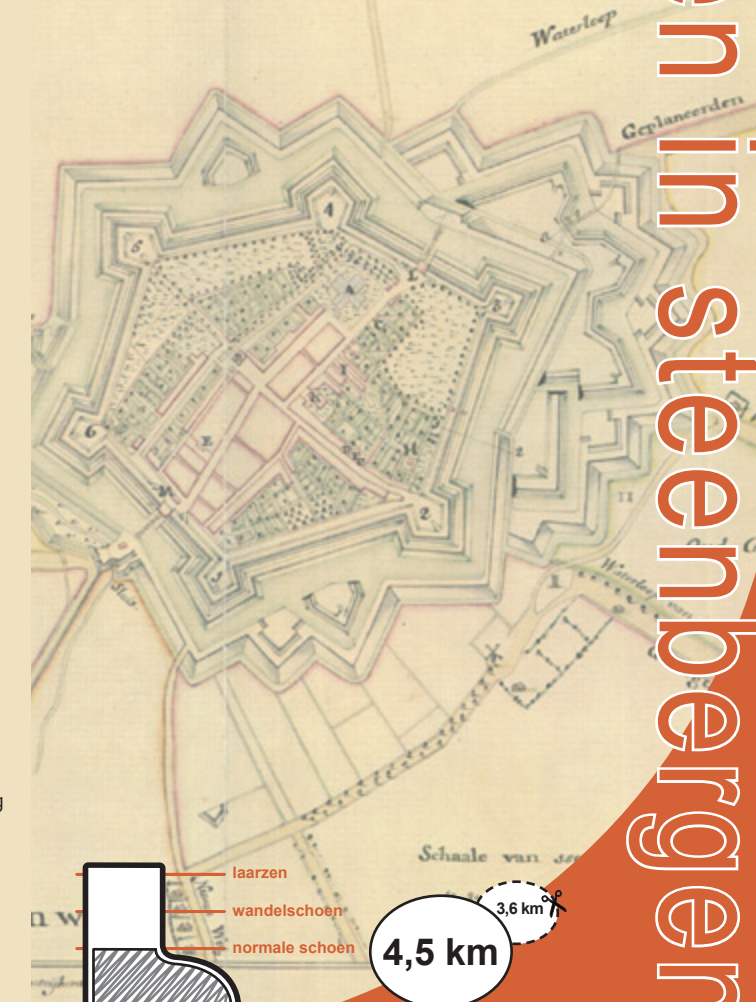

H Fort Henricus
V Steenbergsche Vliet
L Liniewal

- 1 Wijngaardenbolwerk
- 2 Solmsbolwerk
- 3 Frederiksbolwerk
- 4 Oranjobolwerk
- 5 Tienenbolwerk
- 6 Nassaubolwerk
- 7 Kroonwerk
- 8 (huidige) Krommeweg
- 9 Wouwse Poort
- 10 (huidige) Molenweg
- 11 Hoornwerk

N Noordelijk ravelijn
Z Zuidelijk ravelijn

Themawandeling Vestingroute
Locatie: Steenbergen

4,5 km

3,6 km

Wandelen in steenbergen

1. **Start- en eindpunt:** Tegenover hotel Aarden treft u het startpaneel aan waarop de route is aangegeven. Op deze locatie stond vroeger de zeventiende-eeuwse Kaaipoort die ook toegang tot de buiten de omwalling gelegen haven gaf. U loopt de Kaaistraat in en gaat de eerste straat naar rechts, Geert Vinckestraat, en komt vervolgens bij het Tienenbolwerk

2. **Tienenbolwerk:** ontleent zijn naam aan Philips van Thienen die vanaf 1631 commandeur was. Vanaf deze plaats en de Zuidwal heeft men uitzicht op het in 1957 aangelegde stadspark. Op de plaats van het huidige stadspark lag vroeger het zuidelijk ravelijn. U gaat de Zuidwal op, evenwijdig aan het stadspark tot aan de Wouwsestraat en gaat naar rechts.

3. Hier lag vroeger het **Oranjebolwerk**. Waar nu het appartementcomplex staat lag in de buitenwerken een wapenplaats. Er was een verbreding van de weg aan de binnenzijde van de buitenste wal. Deze verbreding werd mede gebruikt om geschut op te stellen of om troepen te verzamelen.

4. **Wouwse Poort:** Links gaat u de Krommeweg in. Aan de overkant van de weg (op de hoek van de Wouwsestraat en de Molenweg) stond vroeger de Wouwse Poort. Dit was in de middeleeuwen de belangrijkste toegang tot de stad. De oorspronkelijke ruïne heeft er nog tot in de achttiende eeuw gestaan.

5. **Galgenveld:** Er stond op deze locatie in de achttiende eeuw een 'stadsgalg'. De in de stad terechtgestelden werden, nadat ze omgebracht waren aan deze galg gehangen. De galg stond in het zicht van de Wouwsepoort, zodat de bezoekers van de stad konden zien dat er met de Steenbergenaren niet te spotten viel. Het Galgenveld is geen begraafplaats, maar omdat na verloop van tijd de stoffelijke resten daar ter plaatse in de grond werden gestopt, werd het Galgenveld wel als zodanig gebruikt.

6. **Veldkruis:** Op deze plaats staat het veldkruis. De katholieken kregen in de Napoleontische tijd steeds meer grip op het maatschappelijk bestel en men wilde daar ook uiting aan geven. Men wilde in 1933 de straat en het landschap weer een zekere wijding geven door uiterlijke tekenen en symbolen van het 'Heilig geloof' te plaatsen.

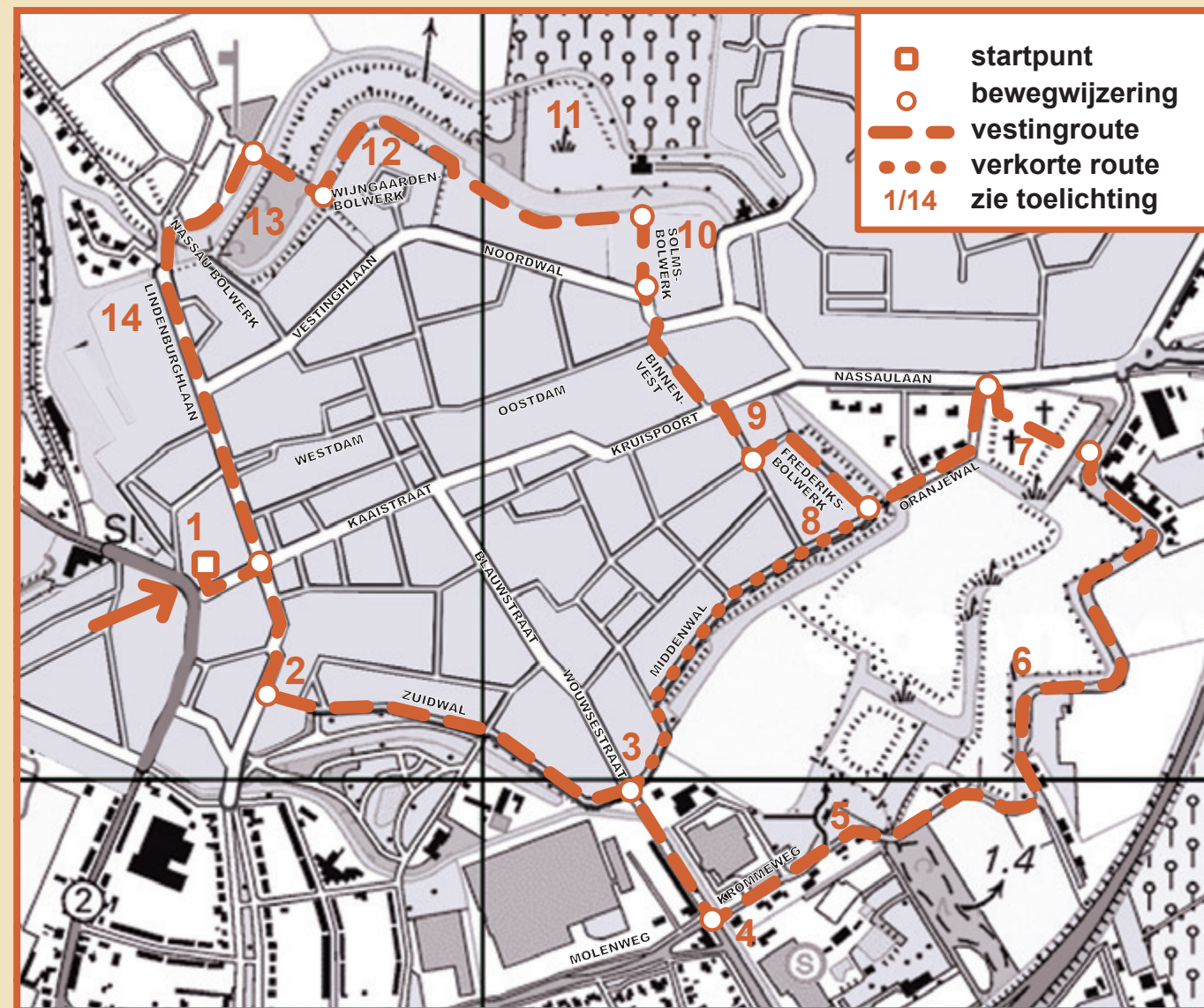
7. **R.K. Begraafplaats:** vroeger lag hier een lunet, wat vergelijkbaar is met een ravelijn. U kunt door de begraafplaats lopen. Na de begraafplaats loopt u linksaf de Oranjewal op. Ter plaatse van de Oranjewal lagen in de middeleeuwen de zoutpannen voor zoutwinning. Aan deze zoutnering kwam rond 1450 een einde omdat men vanaf die tijd het goedkopere baaizout vanuit onder andere Frankrijk en Portugal kon importeren. Dit betekende mede het einde van de welvaart van Steenbergen.

8. Steek de brug over en u gaat rechts het Frederiks-bolwerk op, daarna links en rechts naar de Kruispoort. NB: Vanaf de brug bij het Frederiks-bolwerk kunt u ook **verkort terugwandelen**. U loopt over de Middenwal en de Zuidwal terug naar hotel Aarden.

9. U loopt richting de **Kruispoort** welke straat is genoemd naar de Stadspoort die dateert uit 1643. Omdat deze poort indirect aansluiting gaf op de dijk naar Kruisland, kreeg de poort tevens de naam Kruispoort. Kort na 1827 is de Kruispoort afgebroken.

10. De Kruispoort steekt u schuin over. Via de Binnenvest en **Solmsbolwerk** komt u aan de 'Noordvest'. Hier stond vroeger het Solmsbolwerk wat genoemd is naar Amalia van Solms; De vrouw van de latere stadhouder prins Frederik Hendrik van Oranje. Dit bastion vormt samen met het Wijngaarden en Nassaubolwerk de drie noordelijke bastions die in 1629 zijn aangelegd. Vanaf die tijd vormt de vesting een onregelmatig zeshoek.

11. Hier lag het **noordelijk ravelijn** dat bescherming moest bieden tegen onheil vanaf het noorden. Nadat de noordelijke bastions waren aangelegd werd in 1644 de vesting onder andere uitgebreid met twee ravelijnen. De buitenwal en gracht werden hiertoe om de ravelijngracht heen gelegd. Aan de overzijde van het water ziet u nog de restanten van de buitengracht.

12. Het **Wijngaardenbolwerk** is vernoemd naar de toenmalige commandeur Romein van Wijngaerden die resideerde in Steenbergen van 1623 tot 1631. U gaat rechts de brug over en na de brug links. Rechts staat het nieuwe gemeentehuis van Steenbergen. U houdt links aan.

13. **De Bonzingval.** Van oorsprong de spui kom met sluisje voor het lozen van het overtollige water van de vesting dat via de Watergang van de Rode Weel afkomt.

14. Rechts ziet u het verpleeghuis De Lindenburg op de plaats waar het Nassaubolwerk heeft gestaan. De wandeling is bijna ten einde en u loopt rechtdoor richting hotel Aarden.

Gedrageregels

- wandelen op eigen risico
- laat geen afval achter
- laat gewassen en dieren met rust